

MIRKO FAJDIGA

V OBJEMU ČLOVEČNOSTI

PARTIZANSKO ZDRAVSTVO NA SLOVENSKEM
1941 - 1945

61(497.4)"1941/1945"

FAJDIGA, Mirko
V objemu clovečnosti: partizan

Inv.št.: 38062

SŠM

038062

Mirko Fajdiga
V OBJEMU ČLOVEČNOSTI
Partizansko zdravstvo na Slovenskem
1941 - 1945
Copyright © 1998 by Mirko Fajdiga

Dizajn: Marlena Humek
Realizacija: Umetniška delavnica **IDEA**, Maribor
Lektoriranje: Janko Potrata
Zemljevid izdelal: Geodetski zavod Slovenije, Ljubljana
Priprava za tisk: Repro studio Lesjak, Maribor
Tisk: Leykam Tisk, Hoče

Fotografije:
Muzej novejše zgodovine, Ljubljana
Muzej narodne osvoboditve, Maribor
John Phillips, ZDA
Posnetek na naslovnici: Partizanke matere z dojenčki

Izdal in založil:
ZVEZA DRUŠTEV VOJNIH INVALIDOV SLOVENIJE, LJUBLJANA
Zanjo: Bogomir Vesel
Naklada: 10 000 izvodov

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
61(497.4)“1941/1945”

FAJDIGA, Mirko

V objemu človečnosti: Partizansko zdravstvo na Slovenskem:
1941-1945 / Mirko Fajdiga; [zemljevid izdelal Geodetski zavod
Slovenije]. - Ljubljana: Zveza društev vojnih invalidov Slovenije,
1998

75339008

Po mnenju Ministrstva za kulturo republike Slovenije št. 415-613/98,
z dne 12. maj 1998, se za knjigo plača 5% davek od prometa proizvodov.

MIRKO FAJDIGA
**V OBJEMU
ČLOVEČNOSTI**

PARTIZANSKO ZDRAVSTVO NA SLOVENSKEM
1941 - 1945

SLOVENSKI ŠOLSKI MUZEJ

inv. št. 000000688

LJUBLJANA 1998

Petinpetdeseta obletnica sodelovanja z zavezniki v boju proti fašizmu in nacizmu je priložnost, da se Zveza društev vojnih invalidov Slovenije spomni časov, ki so jih naši člani preživeli v obdobju druge svetovne vojne. Kratek oris delovanja slovenskega partizanskega zdravstva 1941-1945, zlasti pa zemljevid Slovenije z gosto posejanimi znamenji tajnih partizanskih bolnišnic, postojank in zatočišč pri domoljubnih družinah, nam nazorno potrjuje množičnost sodelovanja slovenskega prebivalstva v osvobodilnem boju v vaseh in mestih. Posebej pa se nam razgrinja pomembna humana vloga narodnoosvobodilnega boja ter obseg humane vloge naših ljudi pri reševanju življenj posameznikov v najhujših stiskah.

Prav zaradi slednjega se je naša Zveza društev vojnih invalidov odločila za izdajo krajše strnjene publikacije. Njen namen je osvežitev spomina na veličastne zgodovinske dogodke, zlasti pa posredovanje moralnih vrednot mlajšim generacijam.

Posebno zahvalo smo dolžni množičnemu medvojnemu odzivu zdravstvenih delavcev, požrtvovalnosti vseh partizanskih borcev, ki so izpostavljali svoja življenja pri reševanju ranjenecv, kar velja tudi za svoje na partizanskih kmetijah in še za mnoge druge domoljube. Vse to se je dogajalo v izjemno težavnih razmerah partizanskega bojevanja, ki je bilo edinstveno v Evropi in v svetu.

Nekatere spomenike s tega področja, npr. bolnišnico Franjo, je Unesco priznal za mednarodni kulturni spomenik. Na to smo lahko ponosni, zlasti sedaj, ko si prizadevamo za vstop v Evropsko zvezo, ki posebej ceni prispevke posameznih narodov v boju za svobodo ter v boju proti fašizmu in nacizmu.

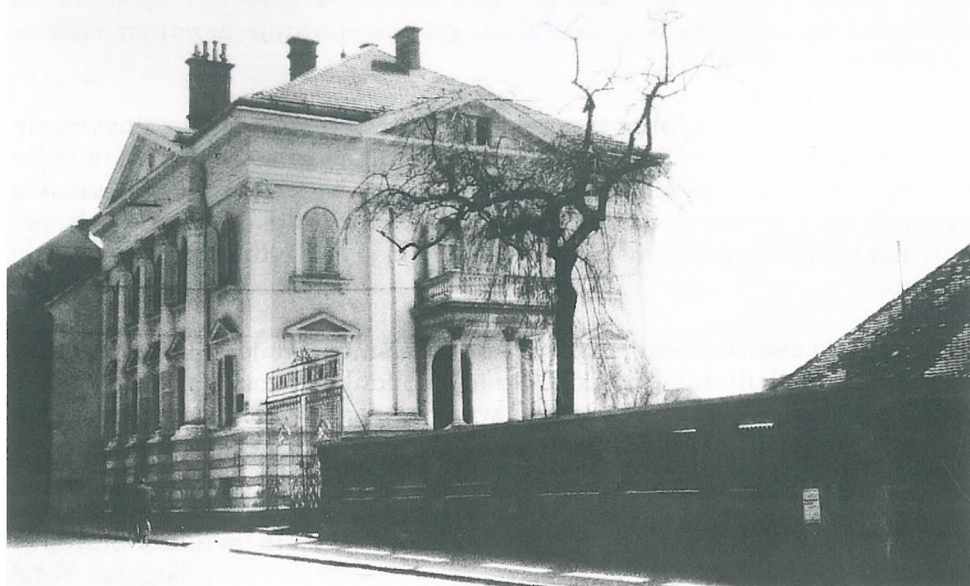
Predsednik Zveze društev
vojnih invalidov Slovenije
Bogomir Vesel

Junij 1998

Nacistična in fašistična okupacija slovenskih pokrajin spomladi 1941 je bila najhujša nesreča, ki je doletela slovenski narod v njegovi zgodovini. V okupatorskih načrtih sta bila v ospredju aneksionizem in raznarodovanje, ki sta v resnici pomenila uničenje slovenskega naroda kot etnične skupnosti. Slovenci smo se takrat znašli pred usodno odločitvijo, ali se sprijazniti z nastalim položajem in dovoliti, da okupatorji uresničijo svoje genocidne načrte in s tem Slovence zbrisajo z zemljevida evropskih narodov, ali se upreti ter braniti svojo svobodo in človeško dostojanstvo. Na srečo je veliko Slovencev pravočasno spoznalo, da je odpor proti nasilju edino upanje na izhod iz najhujše narodove nesreče.

Že konec aprila 1941 so se pod okriljem novoustanovljene Osvobodilne fronte slovenskega naroda (OF) pričele načrtne priprave na odpor. Organizacijskim pripravam in mnogim sabotažnim akcijam je julija 1941 sledil začetek vstaje. Oboroženi boj so začele partizanske skupine in čete. Okupatorji so odgovorili z vojaškimi in policijskimi ukrepi. Vstaja se je naglo širila, padli so prvi borci za svobodo, potrebno je bilo začeti reševati ranjence. Okupator se je julija 1941, da bi zadušil upor in pokoril slovenski narod, odločil za najbolj zločinske ukrepe - za streljanje talcev. Četudi se je s tem začelo najpretneslji-vejše obdobje v zgodovini slovenskega naroda, se uporniki osvobodilnemu boju niso odpovedali! Nasprotno!

V sanatoriju Emona družine dr. Franca Derganca so se skrivaj zdravili 1941 prvi ranjeni partizani in aktivisti.

Oblikovanje partizanskega zdravstva v Sloveniji je bilo tesno povezano z razvojem NOB oziroma z vojaško-političnimi razmerami v posameznih pokrajinah. Začetki segajo v avgust 1941, ko je na pobudo glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet v Ljubljani nastal zdravniški matični odbor OF (dr. Bogdan Breclj, dr. Pavel Lunaček, dr. Mavricij Neuberger, dr. Franc Novak, dr. Božena Ravnihar). Povezan je bil z izvršnim odborom OF in glavnim poveljstvom slovenskih partizanskih čet. Zdravniški matični odbor OF ter terenski odbori (okoli 30) v zdravstvenih ustanovah Ljubljane so organizirali zbiranje sanitetnega materiala, zdravil, denarja, pomagali zapornikom, prenašali obvestila in drugo, prirejali skrivne strokovne tečaje za medicince in bolničarke.

Vodili so jih dr. Božidar Lavrič, dr. Franc Novak, dr. Franc Derganc, dr. Janez Milčinski in drugi. Občasno so pošiljali zdravnike na teren, kjer so zdravili partizane in aktiviste ter skrbeli za njihovo evakuacijo v zdravstvene ustanove v okupirani Ljubljani.

Na Primorskem, Štajerskem, Gorenjskem in Koroškem takšne organizirane zdravstvene pomoči ni bilo. Tam so ranjence in obolele, ki so jih po prvi zdravniški oskrbi prepustili v nego na varnejše kmetije in v zasilne bunkerje, oskrbovali maloštevilni priučeni bolničarji ali terenski delavci. Šele s prihodom večjega števila zdravnikov v partizanske enote spomladi 1942 se je začela organizirati in hitro širiti zdravstvena dejavnost v bojnih enotah.

Za zdravljenje hudo ranjenih so začeli leta 1942 razvijati mrežo skrivnih partizanskih bolnišnic, ki so delovale v najtežjih razmerah. Zaradi velikega

Zdravniki s soborci na Kočevskem Rogu 1943: dr. M. Gerbec, (z leve 4.), dr. R. Obračunč (5), dentist A. Zupet (7), dr. E. Kraigher (8), dr. I. Pintarič (10), dr. M. Južnič (11), dr. P. Lunaček (13), dr. B. Ravnihar (14), dr. A. Župančič (16), dr. B. Breclj (17).

PARTIZANSKO ZDRAVSTVO NA SLOVENSKEM 1941 - 1945

stalih razmer ni mogel v celoti obvladovati. Zato je glavni štab NOV in POS januarja 1944 ustanovil sanitetni oddelek, ki je imel 7 sekcij: za bolnišnice, operativno vojsko, epidemiologijo, apotekarstvo, zobozdravstvo, tehnično sekcijo in sekcijo za veterino. Pozneje so ustanovili še glavno sanitetno intendanturo oz. glavni sanitetni ekonomat za oskrbo partizanskih bolnišnic in propagandno sekcijo za kulturno-prosvetno delo v sanitetnih ustanovah. Nova organiziranost je pospešila razvoj partizanske vojaške sanitete.

V četah so za ranjence poskrbeli bolničarji in nosilci ranjencev ter jih oddajali v bataljonska previjališča. Bataljoni, v katerih so bili referenti študenti medicine ali izkušenejši bolničarji, so v boju organizirali bataljonsko previjališče ranjencev in jih evakuirali v brigadna previjališča.

Brigada, kjer je bil praviloma sanitetni referent zdravnik ali študent višjih semestrov medicinske fakultete, je imela ambulatno previjališče ter možnost evakuacije ranjencev do divizijskega previjališča.

Divizijski sanitetni odsek, ki ga je vodil zdravnik, je med bojem pripravil divizijsko previjališče, v katerem je delovala kirurška ekipa. Takšne ekipe so ustanovili pri divizijah. S približanjem kirurga bojni črti se je skrajšal oskrbovalni čas in povečala uspešnost zdravljenja. Z divizijskega previjališča so evakuirali ranjence do javk, kjer jih je prevzelo osebje skrivnih partizanskih bolnišnic.

Po prihodu 14. divizije na Štajersko je bila njena kirurška ekipa zaradi nepretrganih bojev in drugih težav začasno razformirana, po koncu ofenzive pa so jo spet sestavili. V 9. korpusu so imeli korpusno kirurško ekipo. Sanitetni odsek štaba korpusa oz. cone je bil odgovoren za celotno organizacijo sanitetne službe na svojem območju.

Sanitetna služba je bila organizirana tudi pri zaledni vojski. Na vojnem odseku korpusa (cone) je bil sanitetni referent, na komandah vojnih področij in komandah mest pa referenti in bolničarji. Ti so do sredine leta 1944 skrbeli tudi za civilno zdravstveno službo na osvobojenih ozemljih. Organizirali so ambulante, razuševalne in protigarjevske postaje, manjše bolnišnice za lažje ranjence in bolnike, organizirali so cepljenje prebivalstva proti trebušnem tifusu. Leta 1945 so sanitetni odseki vojne oblasti prevzeli tudi skrb za konspirativne bolnišnice, za njihovo preskrbo z zdravili, hrano in drugim potrebnim materialom.

Sanitetni oddelek glavnega štaba NOV in POS je uspešno razvijal partizansko saniteto. Številne težave je razreševal ob sodelovanju z zdravniki na terenu. Slovenski zdravniki NOV in POS so izpopolnili svoje znanje, zlasti iz kirurgije, bili pa so skoraj brez opreme. Oblikovali so svojo vojaškomedicinsko doktrino, ki je ustrezala razmeram na Slovenskem. Partizanska saniteta je mnoge težave reševala z veliko iznajdljivostjo in požrtvovalnostjo sanitetnega osebja.

Prve ranjene in bolne partizane ter aktiviste so zdravili v tajnih skrivališčih in bivališčih, nekaterih oddelkih ljubljanskih bolnišnic, v sanatoriju Emona v Ljubljani, v bolnišnici Ljubljana-Studenec in še drugod po Sloveniji. Manjše stationirane bolnišnične enote so začeli organizirati 22. junija 1942. Tedaj so bile z odredbo glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet ustanovljene prve manjše sanitetne postaje, imenovane tudi ambulante. Gradili so jih na pobudo raznih poveljstev in za potrebe posameznih partizanskih enot. Leta 1942 so zgradili in uporabljali 19 takšnih bolnišničnih enot. Najpogosteje so jih označevali s številkami ali z imeni.

Od leta 1943 je v Sloveniji prevladoval stacionarni način zdravljenja bolnikov in ranjencev v večjih skrivnih bolnišnicah s po nekaj deset ležišči. Na posameznih območjih so nastajale tudi skupine manjših bolnišničnih postojank pod skupno upravo, t.i. bloki bolnišnic, s skupnim obveščanjem, oskrbo, ekonomati, stražo in tudi osebjem. Večinoma so imeli po enega zdravnika, ki se je zadrževal v objektu s hudo ranjenimi pacienti ter skrbel tudi za operativno zdravljenje. Občasno jih je obiskoval kirurg in opravil zahtevnejše operacije. Navadno so imele še oddelke za rekonvalescente, imenovali so jih tudi okrevališča.

Največja skupina partizanskih bolnišnic je bila na Kočevskem Rogu. To je

Dr. Janez Milčinski in medicinka Marija Jeras med operacijo v bolnišnici Zgornji Hrastnik na Kočevskem Rogu, 1944.

PARTIZANSKO ZDRAVSTVO NA SLOVENSKEM 1941 - 1945

bila Slovenska centralna vojna partizanska bolnišnica - SCVPB. Spomladi 1942 jo je začel ustanavljati zdravnik dr. Pavel Lunaček. Sestavljali so jo številni samostojni skriti bolniški oddelki (postojanke), ki so imeli po več objektov, od katerih je lahko vsak sprejel 40 do 60 ranjencev, v njih pa se je zdravilo skupaj okrog 7.000 ranjencev in 3.000 bolnikov. V letih 1942 do 1945 je imela SCVPB skupaj 25 postojank. Julija 1944 so postojanke SCVPB (Hrastnik, Jelenbreg, Jelendol, Jelenžleb, Lašče, Leseni kamen, Pugled, Stari log, Vinica, Zgornje Lašče) prešle pod upravo partizanskih bolnišnic 7. korpusa. Kirurško zdravljenje ranjencev je v vsem ustrezalo tedanji vojnokirurški doktrini in uspehi zdravljenja niso zaostajali za tistimi v rednih armadah. Tako organiziranih in uspešnih bolnišnic, kot je bila SCVPB, ni bilo v nobenem drugem odporniškem gibanju okupiranih evropskih držav, kjer so se proti okupatorju bojevale vojaške enote. O tem je pisal tudi kirurg Lindsay Rogers, ki ga je 1944. leta poslala britanska armada kot strokovno pomoč in je bil v SCVPB vodja postojanke, za druge postojanke pa včasih svetovalec. Dr. Pavel Lunaček je bil upravnik SCVPB do novembra 1943, za njim dr. Rudolf Obračunč, nato dr. Igor Tavčar in dr. Ruža Šegedin.

SVPB "R" je bila skupina postojank, ki se je razvila iz divizijske bolnišnice v Ribnici. Delovala je od oktobra 1943 do konca vojne na območju Gotenice in Goteniškega Snežnika.

Slovensko-hrvaška vojna partizanska bolnišnica (SHVPB) je bila ustanovljena novembra 1943. Delovala na Gorjancih in Žumberku v naseljih ob slovensko-hrvaški meji (Dučići, Pilatovci, Doljani, Kuljaji, Radatovići, Buliči). Sprejela je do 320 pacientov. Od jeseni 1944 je tu delovala tudi šola višjega sanitetnega tečaja 7. korpusa.

Na notranjskem Snežniku je od julija 1943 do aprila 1945 delovala SVPB-S za okoli 120 ranjenih in bolnih.

Na Gorenjskem so organizirali odredne bolnišnice, take so bile Zadnja rezerva v Brsnicah pod Jesenovcem in Ambulanto A Gorenjskega odreda na območju Podlonka (skupaj 20 ležišč), Š Stol 1 in Š Stol 2 na območju Kupljenika za 30 do 50 ranjencev, odredna bolnišnica II pod Kočno in Ambulanto E nad Podjeljem.

V slovenski Istri sta delovali bolnišnici Zalesje v Brkinih in BK I (bolnica Koper).

Na Primorskem sta bili najpomembnejši odlično organizirani bolnišnici Franja in Pavla. Bolnišnico Franjo je začel dr. Viktor Volčjak graditi z bolničarji in aktivisti v soteski Pasice pri Cerknem. V prvo barako so prenesli prve ranjence 23. decembra 1943. Bolnišnica je dobila ime po upravnici dr. Franji Bojc. Zaradi vedno večjega števila novih ranjencev so zgradili kar 15 skrivnih objektov, med njimi tudi elektrarno. Marca 1945 so dobili celo rentgenski aparat. Sovražnik je bolnišnico aprila in marca 1945 nevarno ogrožal, vendar je ni odkril. Pod upravo bolnišnice Franja je ves čas ali začasno spa-

dalo še 8 manjših oddelkov za lažje ranjence. V celoti se je v njej zdravilo 978 pacientov. Opravljenih je bilo 180 operacij, umrlo je 60 ranjencev. Invalidi so imeli svoj dom, v njem so gojili družabnost in se kulturno-prosvetno ter politično izobraževali. Objekti osrednjega oddelka so dobro ohranjeni in obiskovani kot eden najlepših spomenikov svetovno priznane dediščine humanosti iz narodnoosvobodilnega boja.

SVPB Pavla je bila v Trnovskem gozdu. Njen predhodnik je bila bolnišnica Južnoprimorskega odreda v času nemške goriške ofenzive, ki jo je za potrebe partizanske vojske na Primorskem organiziral dr. Aleksander Gala - Peter, novembra 1943. Konec decembra 1943 so nad Klavžami postavili novo bolniško barako in nato še spremljajoče objekte. Januarja 1944 je vodstvo bolnišnice prevzela dr. Pavla Jerina. Po njej je bolnišnica dobila ime. Zgradili, opuščali in ponovno vseljevali so tudi več manjših postojank. Delovali pa sta še dve okrevališči. Od julija 1944 je delovala postojanka pod Hudim poljem, nad Krekovšami pa so zgradili novo osrednjo postojanko z 9 barakami in elektrarno. Do pomladi 1945 so nad Čekovnikom postavili še oddelek - dom za invalide. V njem se je enako kot v Franji odvijalo družabno in kulturno-prosvetno življenje. Bolnišnica se je morala večkrat umakniti. Med sovražnikovo ofenzivo marca 1945 so okupatorji v Jagrščah pobili bolničarja in 11 ranjencev iz okrevališča. V celoti se je v postojankah bolnišnice Pavla zdravilo 931 ranjencev in bolnikov, v okrevališčih pa 758. Umrlo jih je 51.

Manjše bolnišnične postojanke so delovale tudi v Goriških brdih, Beneški Sloveniji in na Tolminskem.

Na Štajerskem je bila večina partizanskih bolnišnic zgrajena v letu 1944. Na

Bolnišnica Vinica na Kočevskem Rogu. Zadnji na posnetku je ruski kirurg dr. Vasilij Timofejevič Leonov.

PARTIZANSKO ZDRAVSTVO NA SLOVENSKEM 1941 - 1945

Pohorju se je v 12 postojankah leta 1944 in 1945 zdravilo okrog 300 ranjencev. Na Kozjaku so bile 3 postojanke, v Zg. Voličini 1, na Ptujskem 3 in na Boču 1. Bolnišnici v Zgornji Savinjski dolini (SVPB Celje in Reka) sta imeli 50 ležišč, na Kozjanskem so imele postojanke R6, R7, R8, R9, R10) skupaj okoli 160 ležišč. Poleti 1944 je bila pri Dramljah zgrajena bolnišnica Zima, ki se je decembra preselila na Konjiško goro. Partizanske bolnišnice so bile tudi na Koroškem, na območju Kamnika v Tuhinjski dolini, na Moravškem in v Zasavju.

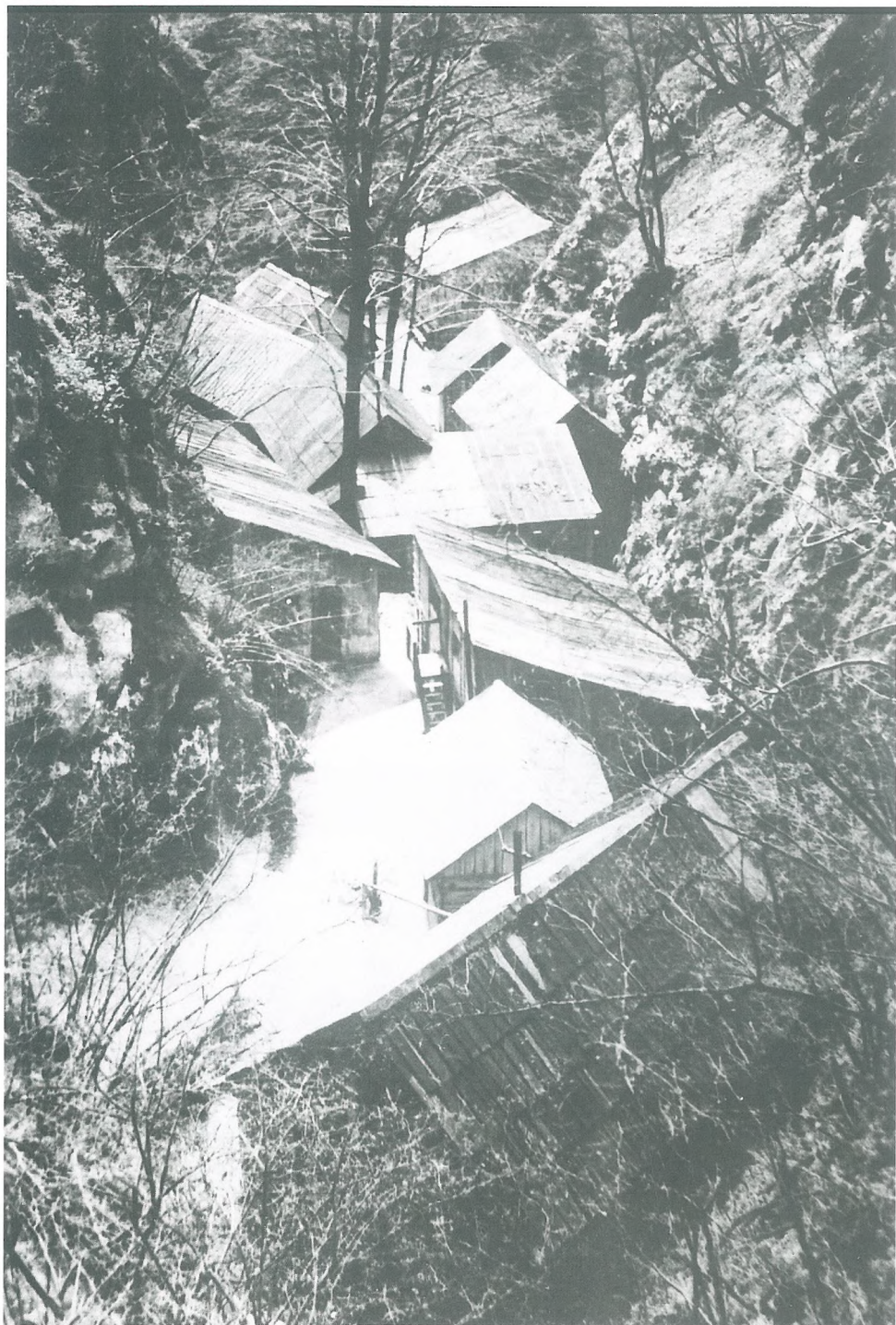
Slovenskih partizanskih bolnišničnih enot različnih zmogljivosti je bilo v obdobju narodnoosvobodilnega boja več kot 240, z okoli 5.000 ležišči. Vsaj okoli 500 ležišč je bilo tudi po kapitulaciji Italije na začasno osvobojenih ozemljih v t.i. dolinskih bolnišnicah (Novo mesto, Dolenjske Toplice, Nova vas v vasi Tabor, Črmošnjice, Ribnica in Kočevje).

Po analizi dr. Pavla Lunačka, organizatorja osrednjega in največjega partizanskega sanitetnega območja (7. korpusa) oz. SCVPB, se je med vojno v vseh partizanskih bolnišnicah zdravilo okoli 22.000 ranjencev in bolnikov. O uspehih njihovega zdravljenja v postojankah SCVPB pa naslednji podatki: 61,1 % je bilo odpuščenih ozdravljenih in poslanih v svoje enote, 14,7 % je odšlo začasno v lažjo službo v zaledje, 19,7 % evakuirano, 2,6 % umrlo, za 1,9 % izidi zdravljenja niso znani.

Po oceni dr. Ivana Kalinška se je v vojaške enote po vsej Sloveniji od 22.000 ranjencev in bolnikov vrnilo približno 13.000 ozdravljenih in približno 3.000 v lažjo službo v zaledje. Takšno veliko število (16.000) ozdravljenih in vrnjenih v bojne vrste in zaledne službe je vredno občudovanja, saj prepričljivo ilustrira napore in uspehe slovenske partizanske sanitete.

Za delovanje partizanskih bolnišnic je bila zelo pomembna tajnost objektov. Pri njihovi gradnji so upoštevali ukrepe za konspirativnost; proti objektu niso smele voditi nobene sledi, ropot pri gradnji je bilo treba čimbolj zmanjšati. Bolnišnice so bile večinoma daleč v gozdovih in v težko dostopnih krajih, zgrajene iz lesa, izolirane z listjem ali mahom. Objekti so bili pokriti z lubjem, skodlami ali deskami. Maskirani so bili z vegetacijo, prekrivani z grmovjem, smrekovimi iglicami ipd. Kurili so s suhim lesom ali ogljem. Za odstranjevanje sledi je skrbel poseben član osebja; glasno govorjenje ali petje ni bilo dovoljeno. Pot do objektov so poznali samo izbrani člani; navadno je bila speljana po potoku, skalah, hlodih, pridvižnih mostičkih ipd. Zveze z bolnišnico so bile mogoče le prek javk, kjer so člani osebja prevzemali ranjence in material za bolnišnice. Odkritih in uničenih je bilo le 14 objektov. Osebje in varovanci so se večinoma umaknili. Kljub vsemu je bilo skupaj 164 žrtev (največ v nemški ofenzivi na Rogu leta 1942, na Mokrcu leta 1943, v Podvolovljeku leta 1945 in drugje). Okupatorji in njihovi pomagači so ujete partizanske ranjence večinoma pokončali in se kruto maščevali tudi domačijam, ki so jih skrivale.

Bolnišnica Franja v soteski Pasice pri Cerknem.

PARTIZANSKO ZDRAVSTVO NA SLOVENSKEM 1941 - 1945

Padala z zavezniško pomočjo nad Radmirjem v Zgornji Savinjski dolini, oktobra 1944.

Dr. Rogers Lindsay, kirurg angleške armade, vodja bolnišnice Pugled in tudi svetnik v drugih partizanskih bolnišnicah.

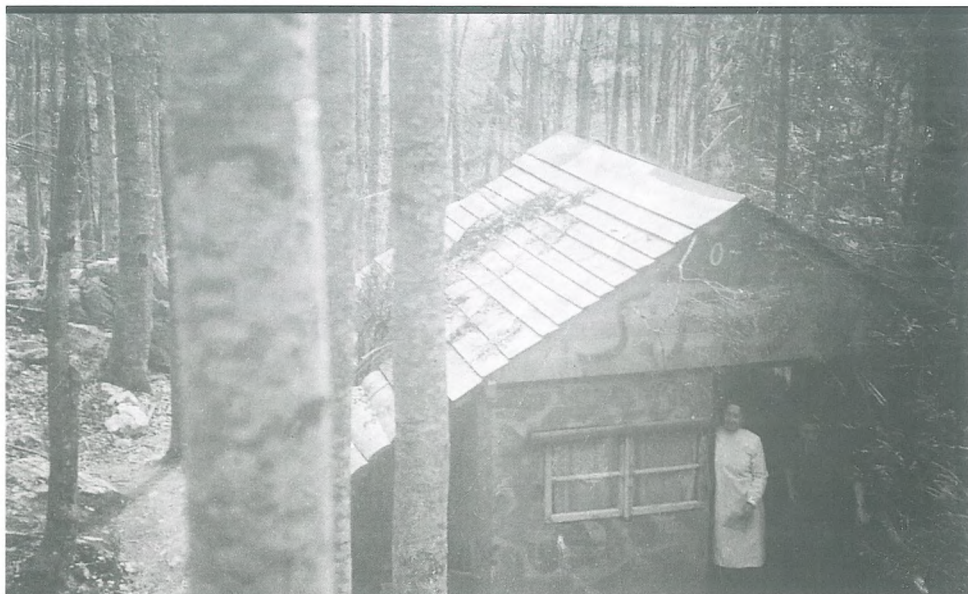

Civilno zdravstvo je leta 1943 vodila vojaška zaledna oblast, po kapitulaciji Italije odsek za zdravstvo pri upravni komisiji za osvobojeno ozemlje in od marca 1944 odsek za zdravstvo pri predsedstvu SNOS (dr. Marjan Ahčin). Zdravstveni svet (posvetovalni organ) je štel 12 zdravnikov različnih strok, ki so obravnavali vprašanja preventivnega in kurativnega zdravstva.

Pri okrajnih in okrožnih odborih OF so bili ustanovljeni zdravstveni odseki s sanitetnimi referenti. V belokranjskem, dolenskem in ribniško-notranjskem okrožju je delovalo 16 civilnih zdravnikov, 54 babic in številne bolničarke. V večjih krajih so v ambulantah zdravili zdravniki, v vaseh babice in bolničarke, ki so se izučile na bolničarskih tečajih. Ustanovljene so bile številne razuševalne postaje za vojake in civiliste. Potujoče higienske ekipe so po vaseh razuševale, zdravile garje in cepile prebivalstvo proti nalezljivim boleznim. Tako je nastal tudi sanitarni kordon na Kolpi, ki je preprečil širitev epidemij tifusa in paratifusa z juga na naše ozemlje.

Leta 1944 je poveljstvo novomeškega vojnega področja ustanovilo v Trebnjem bolnišnico z 20 posteljami. Januarja 1944 je SNOS ustanovil civilno bolnišnico v Kanižarici s 60 posteljami. To je bila tedaj najbolj opremljena bolnišnica. V njej se je 1944. leta zdravilo 727 bolnikov. Opravili so 507 kirurških posegov, zdravili so 85 bolnikov z nalezljivimi boleznimi; umrlo je 36 bolnikov. V ambulantah so opravili 3.699 ambulantnih in 306 rentgenskih pregledov. Za Notranjsko je bila sredi 1944 ustanovljena bolnišnica v Starem trgu pri Ložu s 35 posteljami. Zdravljenje in oskrba z zdravili sta bila brezplačna za večino

Objekt za operacije bolnišnice Pavla v Trnovskem gozdu nad Idrijo. Na vhodu dr. Pavla Jerina, 1944.

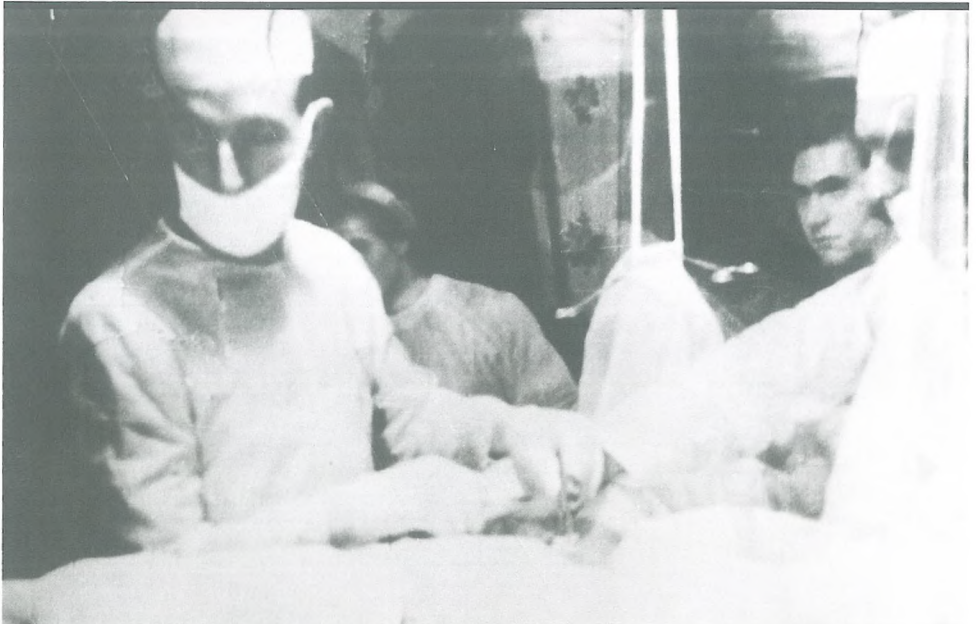
PARTIZANSKO ZDRAVSTVO NA SLOVENSKEM 1941 - 1945

prebivalstva. V slovenski Istri in na Primorskem je za civilno zdravstvo najprej skrbela vojaška zaledna oblast, pozneje sanitetni referenti okrožij in okrajev. Ustanovljene so bile ambulante in razuševalne postaje. Od oktobra 1944 je vodil civilno zdravstvo odsek za zdravstvo pri PNOO za Slovensko primorje. Na Gorenjskem so civilnemu prebivalstvu pomagali partizanski zdravniki in bolničarji.

Marca 1945 je bilo z osvobojenega ozemlja v Beli krajini v Dalmacijo evakuiranih z zavezniškimi letali okoli 1.300 žensk in starcev ter 600 otrok. Sanitetni referent baze SNOS je v Dalmaciji opremil tudi manjšo porodnišnico za begunke.

Civilno zdravstvo v NOB je omogočilo ambulantno in bolniško zdravljenje prebivalstva, ki ni imelo dostopa do bolnišnic v okupiranih mestih.

Dr. Robert Kukovec, Lovrenc Puh in Lili Čerin med operacijo v partizanski bolnišnici na Štajerskem.

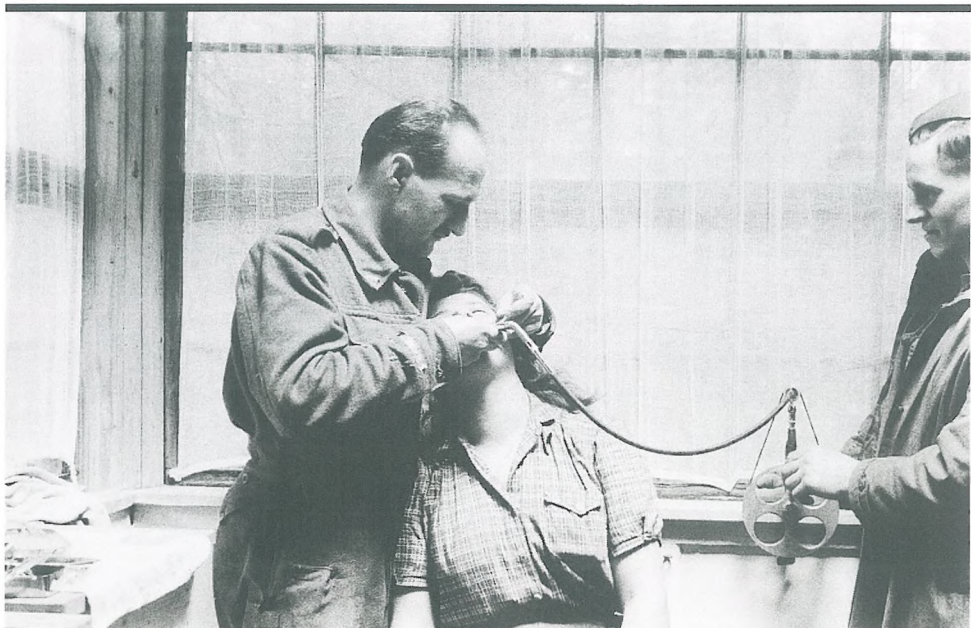
Obsegalo je zobozdravstveno oskrbo partizanov in civilnega prebivalstva. Zaradi ugotovljenih potreb so v okviru partizanskega zdravstva predvsem v letu 1943 oblikovali tudi zobozdravstveno dejavnost. Organizirana je bila v večini brigad, v divizijah, korpusih, bolnišnicah in v zaledju.

Vso dejavnost je vodil odsek za zobozdravstvo pri sanitetnem oddelku glavnega štaba NOV in POS (dentist Avgust Zupet). Po juniju 1944 so zobozdravstvo v NOV in POS uredili z okrožnico o poslovanju zobozdravniških ekip. Ustanovili so tudi zobozdravstveni laboratorij.

Zobozdravstveno oskrbo je opravljalo 41 zobnih ekip (zobni terapevt in pomočnik), ki jih je vodilo 9 zobozdravnikov, 14 dentistov in 18 zobnih tehnikov.

Od prihoda prvega zobnega terapevta junija 1942 v partizansko enoto do konca vojne so te ekipe pregledale in zdravile okoli 26.000 bolnikov. Poškodbe čeljusti so zdravili splošni kirurzi. V NOV je sodelovalo 67 zobozdravstvenih delavcev; 19 jih je izgubilo življenje.

Dentist Avgust Zupet pri popravljanju zob v operacijski sobi bolnišnice Zgornji Hrastnik.

Hudo ranjenega ameriškega stotnika Jamesa Goodvina prevezujeta pomočnik zdravnika in zdravnik Gubčeve brigade, po napadu na Pogonik pri Litiji 21.9.1944.

Ta pomembna veja sanitete se je ukvarjala z organiziranim zbiranjem zdravil in sanitetnega materiala ter oskrbovanjem partizanskih bolnišnic in vojaških enot med NOB.

Prvo zbiranje je potekalo skoraj sočasno z nastajanjem prvih partizanskih enot 1941; organizirala ga je OF, najpogosteje iz zasebnih lekarn. Iz javnih lekarn zaradi širjenja odpora in vse večjega števila vojaških enot, zlasti po kapitulaciji Italije, ni bilo več mogoče oskrbovati bolnišnic in partizanskih enot.

Zato je sanitetni oddelek glavnega štaba NOV in POS ustanovil apotekarsko sekcijo (vodja Janez Varl -Vane), ki je leta 1943 in predvsem 1944 po vsej Sloveniji organizirala delovanje skrivnih partizanskih lekarn, imenovanih terenske apoteke (TA). Njihove glavne naloge so bile: organiziranje oskrbovalne mreže za ves sanitetni material in zdravila za potrebe partizanskih bolnišnic in enot (navadno iz lekarn v okupiranih mestih ali od proizvajalcev), varno skladiščenje, razpošiljanje materiala ter izdelava zdravilnih pripravkov.

Na območju 7. korpusa je bilo za oskrbovanje vseh sanitetnih ustanov in enot

Osebjc lekarne Bober na Kočevskem Rogu 1944: Bon, Moravec, Osolin, Gomolj, D. Vodeb (vodja lekarne), Gorenjc, Štibilj.

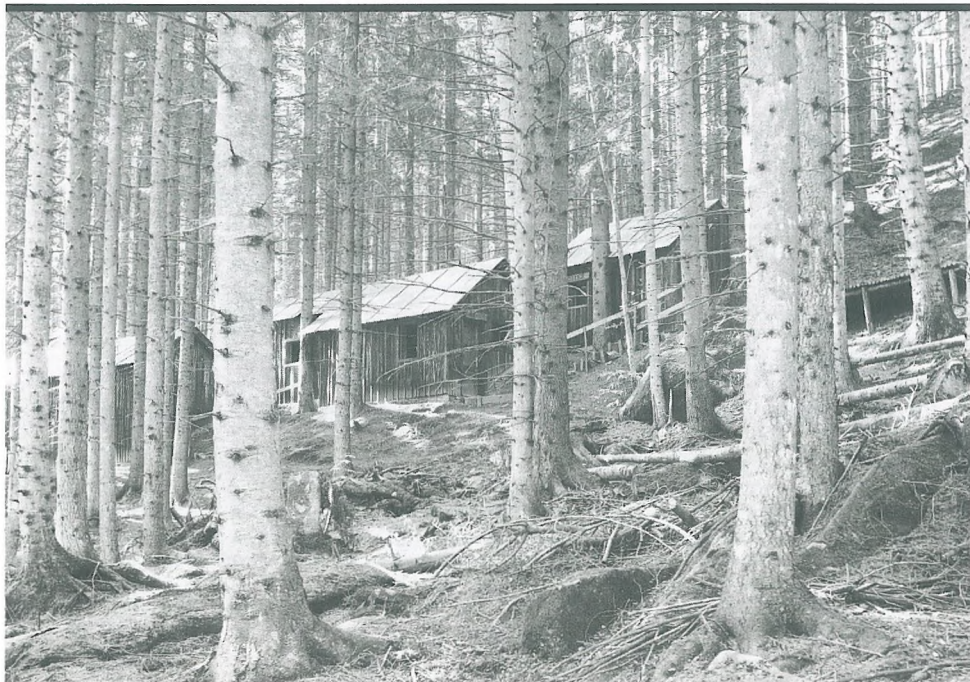
PARTIZANSKO ZDRAVSTVO NA SLOVENSKEM 1941 - 1945

5 lekarn: Bober za Belo krajino, Plaz za Dolenjsko, Planjava in Nanos za Notranjsko ter Gorjanci (oskrbovana iz glavnega sanitetnega skladišča v Črnomlju). Za Primorsko in Gorenjsko je imel 9. korpus tri TA: Nevenko, Sever in Jug, ki so oskrbovale vse enote 30. in 31. divizije, bolnišnici Franjo in Pavlo ter pomožno TA Brda.

Na Štajerskem in v Zasavju so oskrbovale enote 4. operativne cone naslednje TA: Viharnik, Skala, Granit, Jelen, Saša. Oskrbovale so se iz okupiranih mest (Maribor, Celje, Kamnik, Sevnica, Brežice) in Gradca ter Dunaja. Pri večini TA so delovale tudi razne delavnice (ortopedske, milarne, pletilnice in laboratoriji).

Oskrba s sanitetnim materialom in zdravili se je bistveno izboljšala, ko je 1944/45 začela pritekati zavezniška pomoč. Leta 1945 je začelo delovati glavno sanitetno skladišče v Črnomlju (vodja Dušan Vodeb), ki je potem oskrbovalo z zdravili in drugim materialom pretežni del partizanskega zdravstva. Tu so organizirali tudi kemijsko-farmacevtski laboratorij, ortopedsko in pletilsko delavnico za izdelavo povojev in drugega materiala, milarno ter prvo šolo za farmacevtske pomočnike v TA in v vojaških enotah.

Obnovljena bolnišnica Jesen nad Šmartnim na Pohorju.

Ustanovljen je bil 20. aprila 1944 na Planini blizu Črnomlja z odlokom propagandnega oddelka glavnega štaba NOV in POS. Oblikoval in usmerjal ga je prof. Karol Pahor. Skupino 17 invalidov-pevcev si je izbral v partizanski bolnišnici na Planini. Zbor je imel prvi nastop 27. aprila 1944 na obletnico ustanovitve OF. Vsi poslušalci od ranjencev do vodstva bolnišnice so bili nad petjem zbora navdušeni. Prvi uradni javni nastop, posvečen spominu na padle borce, je bil v Gradcu v Beli krajini 24. maja 1944. Pevci so doživeli groovit aplavz. Sledila so mnoga uspešna gostovanja pri borcih na položajih, v bolnišnicah, prebivalcem, na mitingih in ob poslednjih slovesih od padlih tovarišev. Zbor je kakovostno napredoval in se številčno krepil. Njegove borbene pesmi so spodbujale borce in narod k odločnemu osvobodilnemu boju. Nastopi ranjenim partizanom, zavezniškim vojakom in drugim v Bariju ter po mestih v južni Italiji in drugod pod vodstvom prof. Pavla Šivica od januarja do junija 1945 so bili izjemno odmevni. Split, Zadar in še mnoga druga mesta so zbor po vrnitvi iz Italije sprejemala z navdušenjem. Nadvse slovesen je bil sprejem v osvobojeni Ljubljani. Njegovi naslednji še kakovostnejši koncerti po Sloveniji, Jugoslaviji in na premnogih gostovanjih v tujini so bili od leta 1952 pod novim imenom Partizanski invalidski pevski zbor in od leta 1972 Partizanski pevski zbor Slovenije, ki je bil že pod vodstvom skladatelja Radovana Gobca. Za uspešno širjenje in ohranjanje borbene partizanske in drugih zvrsti pesmi je zbor prejel Prešernovo nagrado (1969) in nagrado AVNOJ (1978).

Invalidski pevski zbor s pevovodjem prof. Karolom Pahorjem v Beli krajini, poleti 1944.

Dušan Mevlja ZASILNA BOLNIŠNICA

Čudne stvari se v gozdovih godijo,
na samem snegu ranjenci spijo.
Umivajo se z grenkimi solzami
in rane si pokrivajo z rokami.

Okoli njih divjajo ofenzive,
kosmati so, njih brade sive.
Po domu in otrocih hrepenijo,
noge od mraza kamenijo.

Drevesa mrzla v ledu jočejo
in trhle veje v vetru stočejo.
Vsak dan utone v gozdu mož
in leže spat v grob prostran,
povit v kito snežnih rož,
tako umira partizan.

Javhe, zasilna bolnica, zima 1943/1944

Petdeset krevljačev,
petdeset krevsačev,
petdeset šantavcev
in petdeset kruljavcev

je stopilo na pot
iz zasilne bolnice v dolino.

Vsi so bili prepolni nade,
da bodo našli pot v brigade.

In so padali in so hodili,
kot da so se na novo rodili.

Pa so stisnili zobe,
veselo sprostiti srce,
zavriskali, zapeli,
čvrsto zakleli
in slovesno obljubili:
še se bomo bili!

Kočevski gozdovi, 1944

PARTIZANSKO ZDRAVSTVO NA SLOVENSKEM 1941 - 1945

Pogreb ameriškega padalca Palmerja Leruma v Vojni vasi 7. 5. 1944. Obred sta vodila partizanski duhovnik dr. Metod Mikuž in črnomaljski župnik Alojz Žabkar.

Ena od Pavčkovih bolnišnic Trška gora na Pohorju, 1944.

Varnost ranjencev je bila v NOB med najodgovornejšimi nalogami. V primerih njihove ogroženosti se je bilo potrebno takoj odločati za preselitev ali evakuacijo po že prej pripravljenem načrtu. Že avgusta 1942 se je npr. morala preseliti bolnišnica št. 15 z Dolenjske v Sošice na Žumberk na Hrvaško, avgusta 1943 je Šerčerjeva brigada pomagala pri evakuaciji bolnišnice z Mokrcra na Rog, 14. divizija je februarja 1944 evakuirala ranjence na Moravško in v Tuhinjsko dolino.

Vojaške razmere v Sloveniji in v Istri leta 1944 niso bile ugodne. Ob koncu vojne je bilo pričakovati umik nemške vojske in kvizlingov čez ozemlje Slovenije na zahod in s tem večje obrambne vojne operacije. Za vse številnejše partizanske enote in njihove in sovražnikove vedno večje aktivnosti, ter s tem večjega števila ranjenih borcev, je partizanska saniteta stalno dopolnjevala in gradila nove skrivne bolnišnice.

Maja 1944 so zavezniki sporočili, da so pripravljeni sprejeti v svoje bolnišnice v južni Italiji večje število ranjenih borcev s pogojem, da partizani uredijo primerna letališča in ustrezna zbirališča ranjencev, tako imenovane evakuacijske baze. Ponudba je bila dobrodošla, saj je bilo mnogim hudo ranjenim borcem in invalidom zelo potrebno varno zdravljenje ter ortopedske operacije in pomagala, kakršnih jim ni bilo mogoče nuditi v partizanskih sanitetnih pogojih.

Iz navedenega je razvidno, da se je bilo potrebno čim prej odločiti za evakui-

Prevoz ranjenca na Pohorju, 1944.

PARTIZANSKO ZDRAVSTVO NA SLOVENSKEM 1941 - 1945

ranje ranjencev, invalidov, bolnikov in mnogih civilistov z ogroženih območij prek Notranjske in Bele krajine v Italijo ter Dalmacijo, s čimer bi se izboljšale tudi zmogljivosti partizanskih bolnišnic.

Do prvih letalskih prevozov s partizanskega letališča v Nadlesku v Loški dolini je prišlo julija leta 1944. Od 21. julija do 9. septembra je bilo s 13 poleti odpeljanih 608 ranjencev in invalidov, v glavnem iz 7. in 9. korpusa. Letališče je bilo kmalu opuščeno, ker so ga v noči na 10. september 1944 napadle nemške in domobranske enote. Napadena je bila tudi zavezniška posadka, ki pa se je srečno umaknila.

Z urejenega letališča v Beli krajini pri vasi Otok blizu Metlike so zavezniška letala septembra 1944 s tremi poleti odpeljala 119 ranjencev in invalidov. Decembra 1944 je bilo v Krasincu pri Črnomlju zgrajeno novo ustrežnejše partizansko letališče.

Od tod so od 11. februarja do 26. aprila 1945 zavezniška letala v 36 poletih odpeljala 2.128 ranjencev. Od julija 1944 do 26. aprila 1945 so letala z 51 poleti odpeljala v bolnišnice v južno Italijo 2.855 ranjencev, invalidov in bolnih borcev. Med prepeljanimi je bilo 52 mater z dojenčki, nekaj osebja za spremstvo in civilistov.

Evakuacijske bloke (SVPB-E) so oblikovali z bazami v Loški dolini in v Beli krajini. Dovoz ranjencev do evakuacijske baze je bil večinoma zelo nevaren, zahteven in izredno naporen.

Prevoz ranjencev Gubčeve brigade po napadu na Pogonik pri Litiji 21.9.1944

REŠEVANJE RANJENCEV S PRIMORSKE IN GORENJSKE

Ranjence je bilo treba z ogroženih območij ali objektov velikokrat takoj preseliti v varnejše kraje. Vrhunec humanosti in hkrati tudi naporov, požrtvovalnosti, vzdržljivosti pa so terjali daljši transporti zlasti hudo ranjenih. Na kratko bomo opisali samo tri primere evakuacij oz. prenosov ranjencev s Primorske in Gorenjske. Iz njih se zrcali visoko moralen odnos enot NOV ter

Partizanski zdravniki dr. Ivan Kopač - Pavček, dr. Herman Slokan - Zmago, dr. Herbert Zaveršnik; na Pohorju 1944/45.

njenih poveljnikov in borcev do ranjenih tovarišev. Za njihovo rešitev so bili pripravljene žrtvovati tudi svoja življenja.

Poleti 1944 so se boji z vedno močnejšimi sovražnikovimi enotami po vsej Sloveniji močno razvneli. Partizanske bolnišnice so postajale pretesne. To pereče vprašanje so v štabu 9. korpusa sklenili razrešiti z evakuacijo ranjenecv prek Notranjske v Italijo. Delne priprave za evakuacijo ranjenecv so stekle 1. avgusta 1944 že pred koncem hude nemške ofenzive. Vodil jih je štab 9. korpusa, ki mu je poveljeval Lado Ambrožič - Novljan. Najtežje in najzahtevnejše breme je bilo na zdravstvenih delavcih in petih brigadah 31. in 30. divizije, ki so nosile in delno vozile ter vojaško varovale svoje ranjene tovariše, saj je transport med drugim močno ogrožalo tudi deset sovražnikovih postojank v neposredni bližini nameravane poti. Tri brigade 31. divizije pod poveljstvom Staneta Potočarja - Lazarja so 13. avgusta najprej prevzele 30 ranjenecv iz bolnišnice Franja pri Cerknem. Vozovi in tovornjaki so jih odpeljali do Želina in od tu se je začelo za nje in borce-nosilce veliko trpljenje. Začel se je naporen vzpon na Jagršče prek Šebreljske planote, strmin Krnice, Oblakovega vrha in Rzelja do Vojskega. Na tem 14-urnem izčrpljujočem pohodu so omagovali ljudje in živina. Zvečer 14. avgusta je kolona krenila prek Mrzle rupe na Hudo polje, kjer sta se ji pridružila bataljona Bazoviške brigade s 50 ranjenci iz bolnišnice Pavla, ki so že od 9. avgusta slabo oblečeni in prezeblji, precej oddaljeni od bolnišnic čakali na evakuacijo. V kolono so vključili tudi 15 ranjenecv, rekonvalescentov in bolnikov iz premičnih

Osebe bolnišnice Gorenjskega odreda pod Ratitovcem 1944. V sredi stoji organizator gorenjskih bolnišnic dr. Edvard Pohar.

REŠEVANJE RANJENCEV S PRIMORSKE IN GORENJSKE

bolnišnic enot korpusa. Tako je bilo skupno v transportu 95 ranjencev, invalidov in bolnikov.

Pri Otlici so 16. in 17. avgusta imeli daljši počitek z obrokom. Pregledali so kolono, dr. Pavla Jerina je s sodelavci postorila vse potrebno za ranjence in se vrnila k ranjencem svojih bolnišnic. Igralska skupina 9. korpusa pa je priredila ranjencem ob slovesu miting, ki jih je prijetno poživil in razvedril.

Dolga kolona je 17. avgusta ob sončnem zatonu z ranjenci, sedaj pod boljšimi pogoji na tovornjakih, šla prek Cola in Podkrajja proti Bukovju. Prispela je proti jutru 18. avgusta. Sledil je počitek s toplim obrokom, z medicinsko oskrbo ranjencev in bolnikov, zvečer pa premik do Strmice, blizu železniške proge Ljubljana-Postojna. Najnevarnejši prehod čez glavno cesto med Kačjimi ridami nad Planino in železniško progo nad Ravbarkomando in Štrbcem je transport kljub bunkerjem, sovražnikovim izpadom, streljanju in minometnem ognju srečno prekorlačil. Ranjeni so bili štirje borci. Uspešnost prehoda ceste in proge je bila zasluga Gradnikove brigade, ki je z močnim ognjem onemogočila delovanje sovražnikovih posadk.

Trnova pot v deževni noči po brezpotjih se je nadaljevala do podvrha Javornika in še naprej do jase z lovsko kočo na nekdanji jugoslovansko-italijanski meji. Strahotno izmučena in premočena množica borcev kolone se je 19. avgusta v sončnem jutru razveselila prepotrebnega počitka in hrane, ran-

Terenska medicinska ekipa 9. korpusa na Primorskem.

jenci tudi zdravstvene oskrbe, vsi pa predvsem uspešno prehojene težavne in tvegane poti. Tu sta zaradi hudih naporov umrla ranjenca Lazo Zorič in Kalinov.

V nadaljevanju poti po Loški dolini se je oglasila harmonika in odmevale so partizanske pesmi. Večino ranjencev, invalidov in bolnikov so potem z Nadleškega letališča iz Loške doline prepeljala od 31. avgusta do 6. septembra 1944 zavezniška letala na zdravljenje v Bari in druga italijanska mesta. Evakuacija je bila izredno uspešna. To dejanje je dokazovalo visoko moralen odnos vseh odgovornih do ranjencev. Posebej gre priznanje štabu 9. korpusa, zdravstvenim delavcem, petim brigadam, ki so imele več kot 3.000 borcev, skratka vsem udeležencem reševalne akcije ranjencev.

Četudi mineva od tega veličastnega dogodka že 54. leto, pa moramo poudariti, da je naše pomnjenje nanj še živo. Živo je še zlasti med borčevsko in mlado generacijo na Primorskem in Gorenjskem, kjer Območno združenje borcev in udeležencev NOB Idrija in odbor skupnosti borcev 31. divizije, v zadnjih letih tudi Zveza društev vojnih invalidov Slovenije in druge organizacije že 14 let zapored prirejajo v spomin na reševanje ranjencev s Primorske in Gorenjske spominske pohode s kulturno, športno in drugo vsebino.

Od jeseni 1944 do osvoboditve je bilo po Sloveniji še veliko selitev oziroma evakuacij ranjencev. Posebej poudarimo uspešno reševanje dveh velikih skupin z območij 9. korpusa. V večji skupini so bili ranjenci in bolniki iz treh premičnih bolnišnic korpusnih enot, iz nekaterih zalednih komand ter nekaj aktivistov in zdravnikov iz civilne sanitete, skupaj okoli 230 oseb. Po podobni trnjevi poti, kot se je prebijala velika kolona ranjencev s Primorske in Gorenjske na Notranjsko avgusta 1944, se je prebijala peš med veliko sovražnikovo ofenzivo med 20. marcem in 7. aprilom 1945 tudi ta kolona. Varovali sta jo Prešernova in Vojkova brigada. Za zdravstveno oskrbo in soorganiziranje evakuacije je s sodelavci odgovarjal dr. Davorin Valenti. Težavne poti niso preživeli štirje bolniki.

Druga skupina, v kateri je bilo več kot 70 ranjencev in bolnikov iz premične bolnišnice 31. divizije 9. korpusa, se je začela spretno izvijati iz močne sovražnikove obkolitve iz vasi Novaki in Labinje pri Cerknem 23. marca 1945. Na poti proti severozahodu do vasi Soča so "rinili z ranjenci in opremo med Krnom in Bogatinom več kot 2.000 m visoko v dežju in snegu lačni in prezebli do kosti" (dr. Pavel Jamšek). Na svoji težavni in najdaljši poti so imeli dve žrtvi. Sklenili pa so jo srečno prve dni maja 1945 v Trziču (Monfalcone).

Oba primera reševanja ranjencev sta bila zelo uspešna. Takšne sreče pa ni bila deležna pri prebijanju sovražnikovega obroča v Trnovskem gozdu glavna skupina korpusnih in zalednih enot ter raznih ustanov, saj je utrpela v bojih proti mnogo močnejšim sovražnikovim enotam znatne človeške izgube.

BAZE NARODNOOSVOBODILNE VOJSKE V ITALIJI IN DALMACIJI

Baze so nastajale ob pomoči zavezniških sil postopoma od oktobra 1943, najprej v Bariju v Italiji in nato še drugod. Junija 1944 so oblikovali štab baze, ki je bil podrejen vrhovnemu štabu NOV in PO Jugoslavije. V zavezniških bolnišnicah je delovalo veliko slovenskih zdravstvenih in drugih kadrov. V njenih bolnišnicah so organizirali zdravljenje 12.000 ranjencev in bolnikov, evakuiranih iz vse Jugoslavije, pomagali so pri evakuaciji okrog 30.000 beguncev iz Jugoslavije v El Shatt na Sinaju, zbirali so internirance v Italiji in nekdanje vojake italijanske vojske, zlasti Istrane in primorske Slovence, jih formirali v prekomorske brigade in pošiljali v domovino. Tja so pošiljali tudi pomoč v orožju, opremi in živilih.

V Biogradu na moru so 22. februarja 1945 ustanovili posebno bazo NOV Slovenije. Vodili so jo slovenske starešine. Organizirala je Transporte orožja, streliva in zdravil v Slovenijo, sprejemala Slovence, ki so vstopali v NOV na že osvobojenih predelih Jugoslavije in Italije, organizirala nove enote ter skrbelo za ranjence, begunce in druge evakuirance iz še ne osvobojene Slovenije.

V začetku leta 1945 so potekali (peš in delno z vozili) transporti ranjencev, bolnih borcev in civilistov iz Bele krajine v Dalmacijo v izredno težavnih zimskih pogojih. Tako je od 5. januarja do 26. februarja 1945 v petih transportih prispelo iz Bele krajine v bolnišnice baze v Novigradu in Zadru 512 evakuiranih. Hude težave na pohodih ranjencev in bolnikov so pomagali prizadevno premagovati in lajšati tudi hrvaški partizani in terenski aktivisti.

Ranjenci s Primorske in Gorenjske v Loški dolini, pred poletom na zdravljenje v Italijo, avgusta 1944.

PARTIZANSKO ZDRAVSTVO NA SLOVENSKEM 1941 - 1945

Od 24. do 26. marca 1945 so zavezniška letala odpeljala iz Bele krajine v Dalmacijo okoli 2.000 otrok, žena in starcev.

Ranjenci na letališču Krasinec v Beli krajini, pred poletom v Italijo, marca 1945.

PARTIZANSKI ZDRAVSTVENI DELAVCI IN ŽRTVE MED NJIMI

Pred okupacijo je bilo v Sloveniji 757 zdravnikov. V NOV jih je bilo 244, iz drugih dežel Jugoslavije 3 ter 20 zdravnikov drugih narodnosti. Od zdravnikov vojaške partizanske sanitete jih je padlo 20; umorjenih kot talci in umrlih v taboriščih je bilo 25, skupaj 45 žrtev. V Ljubljani je bilo pred letom 1941 letno vpisanih do 300 študentov medicine. V partizanih jih je bilo 260, od teh medicink 47. V NOV in POS jih je padlo 38, ubitih, talcev in umrlih v taboriščih 16, skupno 54, med njimi 6 medicink. Medicinskih sester je bilo pred 1941. letom okoli 60, v NOV 50, od tega jih je padlo 7. Medicinskih tehnikov je bilo v NOV 5; padel je 1. Magistrov farmacije je bilo v NOV 46, inženirji kemije in farmacevtski laboranti 4; pomožnih ali priučenih pa še 19 borcev in bork; skupaj 69, od tega žrtev 6. Zobozdravniki so upoštevani pri zdravnikih, medtem ko je bilo v NOV dentistov oziroma zobotehnikov 69, med njimi 14 žrtev. Bolničarjev v vseh vojaških enotah, higieničarjev, osebja v bolnišnicah je bilo skupno 3.105, od teh 1.586 žensk. Padlo je 182 bork in 101 borec.

Skupno število štiristodeset (410) padlih s področja partizanskega zdravstva nam dovolj pove o veličini njihovega humanega poslanstva in junaškega boja za domovino!

* * *

Partizansko zdravstvo je izjemno uspešno opravljalo svoje poslanstvo v vojaških enotah, skrbelo za ranjence in nepretrgoma razbremenjevalo operativno vojsko hudo ranjenih in bolnih, s tem je omogočalo vojski večjo operativno sposobnost. Velika skrb za ranjence je bila tudi nenehna spodbuda njihove moralne moči. Narodnoosvobodilni boj na Slovenskem brez opisane organiziranosti in partizanskemu bojevanju prilagojene zdravstvene službe ne bi dosegel takšnega razmaha, kot ga je, žrtve pa bi bile veliko večje.

V partizanski porodnišnici Spodnji Hrastnik na Kočevskem Rogu septembra 1944.

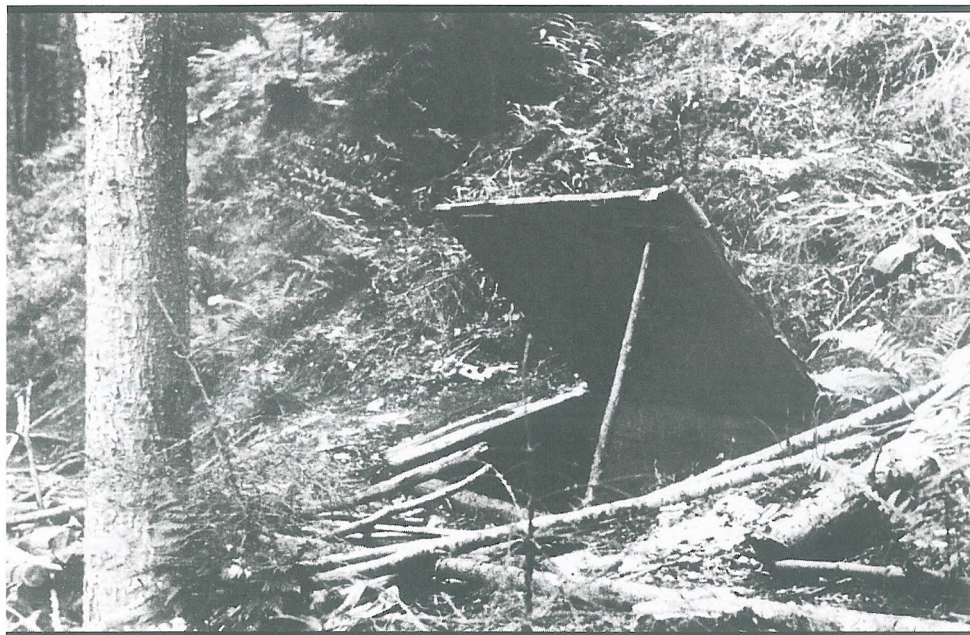

Padala z zavezniško pomočjo nad Cerknim 1944/45.

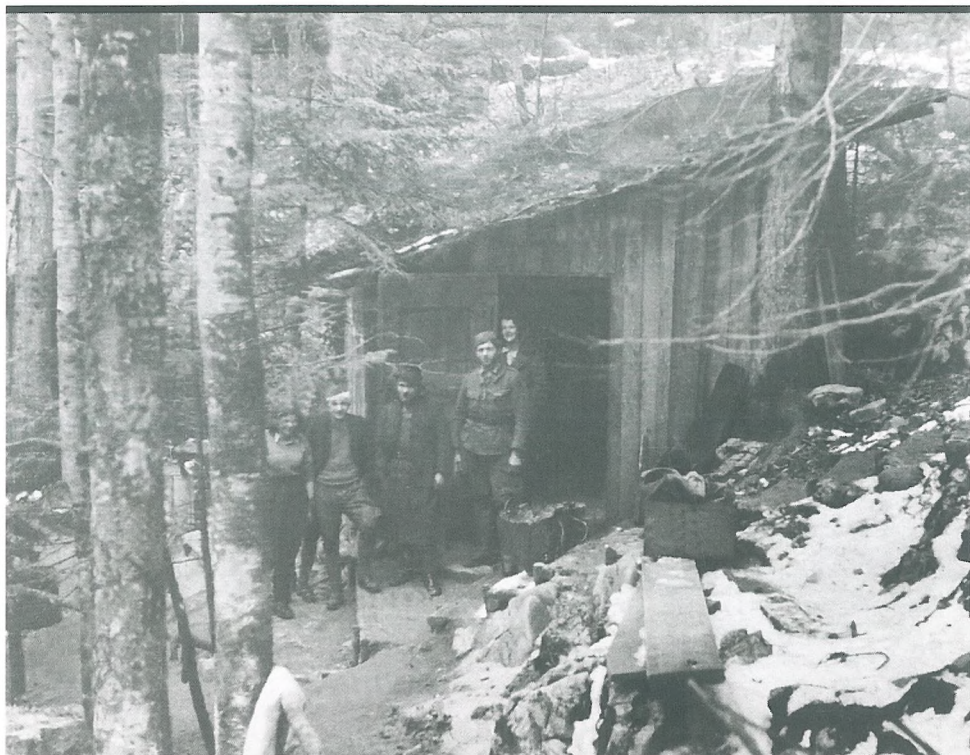

PARTIZANSKI ZDRAVSTVENI DELAVCI IN ŽRTVE MED NJIMI

Vhod v skrivno podzemno lekarno Viharnik v Zgornji Savinjski dolini.

Kuhinja bolnišnice Jelendol na Kočevskem Rogu. Delovala je od 1943.

PARTIZANSKO ZDRAVSTVO NA SLOVENSKEM 1941 - 1945

Pogorišče roške partizanske bolnišnice Dalečhrib, požgana v italijanski ofenzivi, avgusta 1942.

Evakuacija ranjencev iz baze v Srednji vasi na Rogu v Loško dolino avgusta 1944.

I. ZDRAVNIKI - VOJNO PREŽIVELI

A

dr. Marjan Ahčin
dr. Franc Ambrožič
dr. Erik Ankerst

B

dr. Damjana Bebler -
Brecelj
dr. Martin Benedik
dr. Jože Benigar
dr. Franc Bergelj
dr. Vladimir Berglez
dr. Marjan Bervar
dr. Anton Bezjak
dr. Josip Bežek
dr. Arnold Bidovec
dr. Makso Bitenc
dr. Franja Bojc - Bidovec
dr. Primož Boncelj
dr. Bogdan Brecelj
dr. Franc Brumen

C

dr. Ivan Cestnik
dr. Ciril Cirman
dr. Anton Cizelj
dr. Milan Cunder

Č

dr. Franc Čelešnik
dr. Vlasta Črmelj
dr. Mirko Černič
dr. Mirko Černič st.
dr. Milan Červinka

D

dr. Anton Danev
dr. Rado Debevc
dr. Jože De Gleria
dr. Josip De Reggi
dr. Franc Derganc
dr. Stanko Didič
dr. Zoran Dietz

dr. Rafael Dimnik
dr. Jože Dolanc
dr. Alojzij Dolhar

F

dr. Milan Fajgelj
dr. Gregor Fedran
dr. Tomaž Furlan

G

dr. Aleksander Gala
dr. Miroslav Gerbec
dr. Ruža Germ - Šegedin
dr. Franc Golob
dr. Milan Gregorčič
dr. Božena Grosman

H

dr. Edgar Herg
dr. Tone Hočevar
dr. Zlata Hribar
dr. Ivan Hribernik
dr. Anton Hrovat
dr. Branko Hrovat

I

dr. Valentin Ivanc

J

dr. Jože Jaklič
dr. Pavel Jamžek
dr. Janez Jenštrle
dr. Pavla Jerina Lah
dr. Marjan Južnič

K

dr. Pavel Kanc
dr. Janez Kanoni
dr. Ciril Kavčič
dr. Milan Kirn
dr. Herbert Klemenčič
dr. Ladislav Klinc
dr. Davorin Kolšek
dr. Ivan Kopač
dr. Ivan Koporc

dr. Marko Koršič
dr. Mirko Kos
dr. Emica Kraigher
dr. Mirko Kramer
dr. Virgil Krasnik

L

dr. Stanislav Lajevec
dr. Božidar Lavrič
dr. Dušana Lavrič
dr. Anton Levec
dr. Adolf Ločniškar
dr. Danilo Lokar
dr. Janko Lovšin
dr. Ivan Lenart
dr. Vera Lenart - Letič
dr. Jože Ludvig
dr. Pavel Lunaček
dr. Stanko Lutman

M

dr. Bogomir Magajna
dr. Josip Malerič
dr. Bogdan Malinger
dr. Viktor Marčič
dr. Marija Maren -Držaj
dr. Zlatko Marin
dr. Ivan Marinčič
dr. Drago Martelanc
dr. Ivan Martinec
dr. Franc Marušič
dr. Cirila Maselj
dr. Stane Medič
dr. Lojze Mihelčič
dr. Karel Milavec
dr. Janez Milčinski
dr. Marjan Morelj
dr. Dušan Možina
dr. Matija Mrgole
dr. Drago Mušič

N

dr. Robert Neubauer

* Avtorja pregleda partizanskih zdravnikov: dr. Pavla Jerina Lah in dr. Davorin Valenti

PARTIZANSKO ZDRAVSTVO NA SLOVENSKEM 1941 - 1945

dr. Franc Novak

O

dr. Rudolf Obračunč

dr. Oskar Ocvirk

dr. Ivan Oražem

P

dr. Stanislav Pavlica

dr. Milko Peče

dr. Slavko Perko

dr. Boris Pegan

dr. Franjo Pernuš

dr. Eman Pertl

dr. Milan Perušek

dr. Ivan Pintarič

dr. Stanko Pirc

dr. Vaclav Pišot

dr. Franc Podkoritnik

dr. Stanko Pogrujc

dr. Edvard Pohar

dr. Maks Pohar

dr. Ciril Porekar

dr. Sabina Praprotnik

dr. Edo Predanič

dr. Milan Premrov

dr. Vladimir Premrov

dr. Bogdan Premrov

dr. Zofija Prošek

dr. Franjo Pungerčič

R

dr. Janko Rak

dr. Franc Rakuš

dr. Milan Ramšak

dr. Josip Rapotec

dr. Božena Ravnihar

dr. Tone Ravnikar

dr. Ludvik Repe

dr. Franc Repič

dr. Dušan Reja

dr. Lojze Rojc

dr. Lojze Ronko

dr. Ivo Rupena

dr. Stanko Rupena

dr. Karel Rutar

S

dr. Niko Sadnikar

dr. Julij Saje

dr. Boža Sernec

dr. Jože Slapar

dr. Herman Slokan

dr. Milan Starc

dr. Franc Starc

Š

dr. Dušan Šeber

dr. Alfred Šerko

dr. Ferdinand Škafar

dr. Štefan Šobar

dr. Alojz Stepančič

dr. Lojze Štrancar

T

dr. Bojan Tavčar

dr. Igor Tavčar

dr. Jože Tivadar

dr. Valentin Travnik

V

dr. Davorin Valenti

dr. Vekoslav Valentinčič

dr. Jelka Vesenjak

dr. Draško Vilfan

dr. Branko Volavšek

dr. Viktor Volčjak

dr. Pavel Voušek

dr. Mira Vrabič - Kolin

dr. Bojan Vrtovec

dr. Frida Vudler

W

dr. Brunon Weixel

dr. Vladimir Wolf

Z

dr. Zvezdana Zadnik

dr. Herbert Zaveršnik

dr. Julij Zgonik

dr. Adolf Zorec

dr. Ivan Zorjan

Ž

dr. Mihael Žemva

dr. Marjan Žilič

dr. Ludvik Žnidaršič

dr. Andrej Župančič

SKUPAJ 199

SLOVENSKI PARTIZANSKI ZDRAVNIKI IN ŠTUDENTI MEDICINE

I. ZDRAVNIKI - PADLI ZA SVOBODO

B

Dr. Just Bačar
dr. Josip Benčan
dr. Arnold Bidovec
dr. Zdenko Budič

Č

dr. Stanko Črnelč
dr. Vinko Čremošnik

D

dr. Ernest Demšar
dr. Peter Držaj

G

dr. Jože Gabrovšek
dr. Franc Gerlovič
dr. Jože Gostiša
dr. Albin Gregorc
dr. Marjan Gspan

J

dr. Vladimir Jermol

K

dr. Rudolf Kac

dr. Mihael Kamin
dr. Viktor Kocjančič
dr. Stane Kolar
dr. Ivan Koprivnik
dr. Robert Kukovec

M

dr. Avgust Maraš
dr. Franc Marinič
dr. Vlado Milavec
dr. Marija Mogelnicka
dr. Vladimir Mogelnicki
dr. Dušan Mravljak

N

dr. Mavricij Neuberger

P

dr. Karel Petrič
dr. Janez Podboj
dr. Mirko Pokorn
dr. Julij Polec
dr. Jože Potrata
dr. Otmar Potrč
dr. Slavko Prevec

R

dr. Ana Rotdajč

S

dr. Rožca Sagadin -
Filipič
dr. Miroslav Saje
dr. Jože Sekula
dr. Stanislav Skulj
dr. Metod Spindler

Š

dr. Ante Šarič
dr. Veruša Štolfa

V

dr. Vladimir Vojska
dr. Pavel Vrankar

Z

dr. Tine Zajec

SKUPAJ 45

II. ŠTUDENTI MEDICINE - PREŽIVELI

A

Bojan Accetto
Milan Adamčič
Milan Aleksič
Jože Andlovič

B

Majda Benedik - Kmet
Dušan Berce
Julij Bergu
Ernest Berke
Milan Biber
Franc Bidovec
Ljudmila Bizjak
Radivoj Bobič
Ciril Brajer
Juga Bregant - Polak
Aleksander Brezigar,
Franc Brumen
Georgij Burnicki

C

Boris Cergolj
Ivan Cibic
Milan Cilenšek
Josip Cindro
Janez Collauti
Saša Cvahte

Č

Sergej Čeplak
Lili Čerin
Milan Črnelč
Rudi Čik

D

Miljutin Delak
Bogdan Dolenc
Vinko Domitrovič
Dušan Dobrila
Marko Dostal

Nada Dragan - Carevska
Mirko Drobnič
Adolf Drolc
Milan Dujc

F

Jožko Ferjančič
Pino Figlioli
Drago Flis
Franc Fludernik
Živa Fornazarič
Bojan Fortič
Stojan Frank
Borut Furlan
Bogdan Fürst

G

Stojan Gala
Maks Gololio
Vinko Gregorc
Igor Grilc

PARTIZANSKO ZDRAVSTVO NA SLOVENSKEM 1941 - 1945

Dušan Gram
Anton Grošelj
Slavko Gržina

H

Martin Hanc
Polde Hladnik
Miran Hočevar Zvonimir
Hönigsman Franc Hojs
Jože Hribar
Gabrijel Hrušovar
Boris Hvalenc

G

Sonja Gomzi

I

Milan Istenič
Silva Ivanetič - Požar

J

Željko Jedlička
Janez Jelen
Franc Jelizič
Stanko Jenko
Janez Jenšterec
Edo Jeraj
Marija Jeras
Smiljan Jerin
Franja Jung - Gomzi
Stane Jurko

K

Marta Kajzelj - Gaon
Janez Kalinšek
Vinko Kambič
Franc Karo
Gabrijel Kastelic
Vida Kastrin
Silvo Kavčič
Franc Kek
Bogomil Kenda
Silva Kenda - Kotnik
Jože Kerstein
Olga Kerstein
Cene Kesič
Gojmir Klajnsček
Janez Kmet
Mihael Kocmur
Mirko Kolarič

Marjan Komar
Zora Konjajev - Stritar
Ivo Koražija
Marjan Koršič
Janko Kostnapfel
Srečko Košuta
Ludvik Kovač
Marta Kovačič - Namorž
Miklavž Kozak
Franc Kožman
Sergej Kraigher
Branko Krajnc
Vladimir Kravos
Marko Kukec
Josip Kušer
Marjan Kveder

L

Zora Lampreht - Rijavec
Edvard Lavtižar
Boris - Igor Lenček
Ljudmila Lenič - Kafol
Franc Leskovec
Marija Lompar
Hine Lotrič
Saša Luzar

M

Zdenka Majcen
Živa Majcen
Rudolf Malavašič
Ivan Matko
Adam Medvešek
Adolf Medvešek
Tatjana Mermolja
Daniela Micheli
Ivo Mihev
Vera Miklič - Gerbec
Lado Mlakar
Vojko Mlinar
Vincenc Mozetič
Danica Mrak - Bem
Mitja Mrgole
Vitko Musek

N

Ljubo Neudaner - Založnik
Anča Nikolič - Lamut
Marta Nosan - Jerin

Zdenka Novak - Uršin

O

Vojka Omladič - Kozak

P

Rudolf Partelj
Emica Pavlič - Bauer
Samo Pečar
Stane Pečar
Božo Pečovnik
Vlasta Pertot
Bogdan Petrovčič
Danilo Pirc
Stane Pirher
Vida Planer - Šmidovnik
Drago Plešivčnik
Stanko Plevnik
Iva Potrč - Celinšek
Franc Polh
Aleksander Poznik
Pavla Pukl - Kavčič

R

Srečko Rainer
Ivo Rajšp
Radislav Rebec
Slavko Robič
Janez Rugelj
Metod Rus

S

Jože Satler
Rado Sfiligoj
Janez Simon
Marija Simončič -
Stanovnik
Meta Sitar - Bele
Darinka Soban
Sonja Sovdat
Silvo Stegel
Bogdan Stopar
Miša Strugar

Š

Zdenko Šalda
Marta Šavelj,
Tone Šavelj,
Dušan Ščuka,
Bernard Šemrl

SLOVENSKI PARTIZANSKI ZDRAVNIKI IN ŠTUDENTI MEDICINE

Milan Šikovec
Miloš Šiligoj
Dušan Šircelj
Albin Šivic
Stojan Škodnik
Milko Škofič
Adolf Špiler
Branko Štangl
Miloš Štok
Marjan Štancar
Lojze Švagan

T

Franc Tancer
Karel Tekavčič

Miloš Trampuž
Milan Troha

V

Janez Vanek
Jože Verlič
Dušan Vidmar
Ljuba Vidmar - Kopriva
Radim Visenjak
Zlata Visenjak - Vašte
Peter Vanšek
Bojan Vrečar
Dušan Vrščaj
Savo Vrtačnik
Jovo Verdelj

W

Vlado Weingerl

Z

Vladimir Zalar
Mario Zdravljich
Mileva Zupan

Ž

Ivanka Žigon
Peter Žiža
Jasna Župančič - Kmet

SKUPAJ 206

II. ŠTUDENTI MEDICINE - PADLI ZA SVOBODO

A

Lev Adamič
Janko Arnšek

B

Mirko Bagar
Anton - Gojko Batič
Vilka Cenčič

Č

Rajko Černoš
Anton Čokan

D

Miloš Debevec
Janez Dernovšek
Helena Dobravc
Niko Drvenik

F

Danilo Ferenčak

G

Jurij Glaesener

H

Borut Habermut

J

Aloiz Jakše
Lizika Jančar
Franc Janežič
Borivoj Jelenič

Franc Jerman

K

Ivan Kastelic
Jože Kenda
Janez Konšek
Adolf Kos
Milenko Kos
Zorko Kovačič

L

Ladislav Legiša

M

Janez Magister
Martin Malenšek
Jože Marinček
Bogdan Marinič
Ljubo Marion
Drago Mešnik

N

Konstantin Nachtigal
Peter Novak

P

Marjan Pakiž
Anton Plej
Anton Potočnik
Rado Primec
Srečko Puc
Marjan Pungeršič

R

Marjan Rakič
Blaž - Silvo Röck
Ivo Rožič
Marjan Rudolf

S

Tatjana Sajovic
Maks Strmecki
Konstantin Suša

Š

Vera Šlander
Rudolf - Emil Štraus
Tonček Šumak

T

Jože Tovornik

V

Janko Vrabič
Majda Vrhovnik

Z

Lojze Zajc

Ž

Vinko Železnikar

SKUPAJ 54

PARTIZANSKO ZDRAVSTVO NA SLOVENSKEM 1941 - 1945

ZDRAVNIKI IN ŠTUDENTI MEDICINE IZ DRUGIH JUGOSLOVANSKIH REPUBLIK

dr. Milorad Hadžić
dr. Svetozar Jauković
dr. Vladimir Klajn
Rifat Tvrtković
Lazo Vardić

SKUPAJ 5

ZDRAVNIKI IN ŠTUDENTI MEDICINE IZ TUJINE

Mihajlo Arizov
dr. Annibale Beviglia
dr. Antonio Ciccarelli
Sura Deksultanov
Ivan Fidejčuk
dr. Pavel Filipov
dr. Mohamed Miša Gadžiev
dr. Filipo Gagliano
dr. Saša Istandijaz Gasanzada
Anatolij Ismahamedov
dr. Vasilij Timofejevič Leonov
dr. Galeno Levi
dr. Edmund Kadlik
German Malov
Severio Martino
Bohumil Medek
Helena Mlakar - Pogorželska
dr. Nikolaj Semjonovič Naumov
dr. Augusto Nordio
dr. Paolo Žiga Osser
dr. Alojzija Saša Osser
dr. Matija Pelegrini
dr. Severio Litorto Perrini
dr. Lindsay Rogers
dr. Giovanni Rovatti
Agezade Rza
dr. Amilcare Scalinci
dr. Vanda Talarczyk
dr. Mihajlo Zahirov

SKUPAJ 29

- Dr. Metod Mikuš, Oris partizanske sanitete na Slovenskem, Ljubljana 1967.
- Dr. Aleksander Gala - Peter, Partizanski zdravnik, Ljubljana 1972.
- Dr. Pavla Jerina Lah, dr. Božena Grosman, Gradivo o slovenski partizanski saniteti, Ljubljana 1979.
- Dr. Pavla Jerina Lah, Partizanska bolnišnica Pavla v Trnovskem gozdu, Ljubljana 1994; Zdravniki in medicinci NOB padli za svobodo Slovenije, Ljubljana 1997.
- Partizanska saniteta in evakuacija ranjencev v Sloveniji med NOB, Borec št. 4, Ljubljana 1987.
- Dr. Pavla Jerina Lah, Ljubljansko zdravstvo in OF; dr. Božena Ravnihar - Nataša, Partizanske bolnišnice na Notranjskem in SVPB-S, Borec 1941-1945 Usode, leto 1996.
- Dr. Franci Derganc, Okrvavljena roža, Ljubljana 1971.
- Dr. Ivan Kalinšek, Zdravljenje ranjencev v SCVPB, Ljubljana 1975.
- Dr. Marjan Južnič, Sanitetska služba u NOV i POS 1941-1945, Sanitetska služba u NOR Jugoslavije 1941-1945 (3), Beograd 1996.
- Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941-1945, Zdravko Klanjšček, Ljubljana 1977, str. 832-836, 1018-1019.
- Enciklopedija Slovenije, 1987, št. 1, str. 208, 324, 325; leto 1989, št. 3, str. 65; leto 1994, št. 8, str. 248, 249, 250, 252, 253, 257, 258, 259, 263; leto 1997, št. 11, str. 400, 401.
- Anton Ikoč, Marjan Linasi, Koroško partizansko zdravstvo, Ljubljana 1985.
- Bogomir Gerlanc, Pesem borb in zmag, Ljubljana 1964.
- Zorka Tribušon, Partizanska saniteta v Sloveniji, Ljubljana 1972.
- Evakuacija ranjencev s Primorske in Gorenjske na Notranjsko, Knjižnica zdravstvenega vestnika, zvezek 7, Ljubljana 1984.

ZAHVALA

Zahvaljujem se Zvezi društev vojnih invalidov Slovenije in njenemu predsedniku Bogomirju Veselu - Miru za pobudo priprave, financiranje in izid zgoščenega opisa o partizanskem zdravstvu na Slovenskem 1941-1945, Muzeju narodne osvoboditve Maribor, Muzejema novejše zgodovine v Ljubljani in Celju, Koroškemu pokrajinskemu muzeju v slovenj Gradcu, Pokrajinskima muzejema Koper in Ptuj, Belokranjskemu in Dolenjskemu muzeju pa za dopolnilna gradiva in podatke. Posebna zahvala kolektivu Muzeja narodne osvoboditve Maribor in direktorju dr. Marjanu Žnidariču, kjer je bil avtor deležen vsestranske pomoči pri delu in Muzeju novejše zgodovine v Ljubljani, ki je prispeval tudi večino dokumentarnih fotografij.

Za zglédno sodelovanje in strokovno pomoč se zahvaljujem dr. Davorinu Valentiju, zgodovinarju Matiji Žgajnarju, mg. ph. Dušanu Vodebu, predvsem pa recenzentom dr. Pavli Jerina Lah, prof. Zdravku Klanjščku, dr. Marjanu Žnidariču, arhitektki Marleni Humek, lektorju prof. Janku Potrati, dipl. inž. Robertu Strmšku in vsem, ki so kakorkoli prispevali k izidu knjižice V objemu človečnosti.

Avtor, Mirko Fajdiga

Junija 1998

Mirko Fajdiga, rojen 1922 v Mariboru, zgodovinar. Izgnanec 1941, aktivni udeleženec osvobodilnega boja v Bosni in na Hrvaškem do osvoboditve, med vojno tudi huje ranjen. Po vrnitvi iz JLA 1953 zaposlen v Muzeju narodne osvoboditve Maribor kot višji kustos. Za svojo aktivno, uspešno dejavnost na različnih področjih je prejel visoka odlikovanja in priznanja.

Poudariti želimo, da je bil Mirko Fajdiga na področju zgodovinopisja, zlasti o NOB izredno dejaven. Njegova najuspešnejša dela so: monografija o Zidanškovi brigadi, nagrajena z nagrado vstaje slovenskega naroda (1976); monografija Pohorski partizani 1943 (1985); in monografija o Bračičevi brigadi (1994). Sodeloval je pri izidu zbornika Poslovilna pisma žrtev za svobodo (1965) ter bil glavni in odgovorni urednik zbornika MŠD Branik (1980).

Kot vsa dela doslej je tudi njegovo najnovejše V objemu človečnosti, ki nam govori o humani dejavnosti partizanskega zdravstva na Slovenskem 1941 - 1945 zanimiv in pomemben prispevek iz naše polpretekle zgodovine. Publikacija je obogatena z mnogimi dokumentarnimi fotografijami in z zemljevidom Slovenije, na katerem je označenih prek 240 partizanskih bolnišničnih enot.

